

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ - GUTENBERG

Επιστημονικός Σύμβουλος: Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗΣ
Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

COLIN ROBSON

Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

*Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες
και επαγγελματίες ερευνητές*

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΚΑΙΤΗ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ
ΦΡΟΣΩ ΚΑΛΥΒΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΝΤΑΛΑΚΟΥ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

Δεύτερη έκδοση συμπληρωμένη

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

GUTENBERG • ΑΘΗΝΑ

- FONTANA, A. και FREY, J.H. (β' έκδ. 2000), «The interview: from structured questions to negotiated text», στο *Handbook of Qualitative Research*, επιμ. N.K. Denzin και Y.S. Lincoln, Sage, Thousand Oaks, Καλιφόρνια. Χρήσιμη σύνοψη ενός μεγάλου εύρους τύπων συνεντεύξεων.
- KVALE, S. (1996), *InterViews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, Sage, Thousand Oaks, Καλιφόρνια. Πολύ περιεκτική κριτική επισκόπηση τόσο των θεωρητικών υποστηρίξεων, όσο και των πρακτικών πλευρών των ποιοτικών ερευνητικών συνεντεύξεων.
- KRUEGER, R.A. και CASEY, M.A. (γ' έκδ. 1998), *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*, Sage, Thousand Oaks, Καλιφόρνια. Καλή κάλυψη των πρακτικών ζητημάτων στο σχεδιασμό και την πραγματοποίηση ομάδων εστίασης.
- MISHLER, E.G. (1991), *Research Interviewing: Context and Narrative*, Harvard University Press, Cambridge, Μασσαχουσέτη. Ενδιαφέρουσα κριτική της κλασικής προσέγγισης των συνεντεύξεων της δειγματοληπτικής έρευνας. Συνηγορεί υπέρ εναλλακτικών μεθοδολογιών που βασίζονται στην αφηγηματική ανάλυση.
- WEISS, R. (1994), *Learning from Strangers: The Art and Method of Qualitative Interview Studies*, Free Press, Νέα Υόρκη. Αριστη εισαγωγή στην πραγματοποίηση ποιοτικών συνεντεύξεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Έλεγχοι και κλίμακες

ΑΥΤΟ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

- συζητά τη συνήθη χρήση ελέγχων και κλιμάκων για τη μέτρηση συμπεριφορών
- επιθεωρεί κριτικά τις προσεγγίσεις των κλιμάκων Likert, Thurstone, Guttman και των σημασιολογικά διαφορικών κλιμάκων
- τονίζει τα πλεονεκτήματα της χρήσης υπαρχόντων ελέγχων όπου είναι εφικτό
- επιθεωρεί κριτικά και σύντομα μια επιλογή ευρέως διαδεδομένους ελέγχους
- και προειδοποιεί για τις δυσκολίες ανάπτυξης των δικών σας ελέγχων.

Οι ψυχολόγοι και οι άλλοι κοινωνικοί επιστήμονες έχουν αναπτύξει ένα σημαντικό εύρος από επιστημονικά, αυτοαναφορικά εργαλεία μέτρησης, για να εκτιμήσουν τις ικανότητες των ανθρώπων, τις τάσεις, τις απόψεις, τις γνώμες και τις στάσεις τους – για να αναφέρουμε μερικά μόνον από αυτά. Πιο γνωστό στο μέσο κοινό είναι το τεστ ευφυΐας ή Δείκτης Νοημοσύνης, ενώ υπάρχουν και άλλοι έλεγχοι των γνώσεων, της δημιουργικότητας και της προσωπικότητας. Αποτελούν σε πολλές περιστάσεις, εκδοχές δομημένων συνεντεύξεων ή αυτοσυμπληρούμενων ερωτηματολογίων, αν και συνήθως δεν αποκαλούνται έτσι.

Από τεχνικής απόψεως, αυτοί οι έλεγχοι παρέχουν μια κλίμακα με βάση την οποία μπορούμε να εκτιμήσουμε, συνήθως ποσοτικά, την απόδοση ενός ατόμου ή τη θέση του για το υπό ερώτηση χαρακτηριστικό. Υπάρχουν και άλλες κλίμακες μέτρησης που η λειτουργία τους δεν είναι ο έλεγχος, αλλά προσπαθούν να διεισδύσουν στα αισθήματα ή τις πεποιθήσεις των ανθρώπων σχετικά με κάποιο ζήτημα. Η πλέον συνήθης είναι η μέτρηση των στάσεων, η οποία επιλέγεται εδώ εν μέρει επειδή χρησιμοποιείται ευρύτατα – πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες επιθυμούν να μετρήσουν τη στάση των ανθρώπων για το περιβάλλον, τις εκτρώσεις, την Ευρώπη, τις μονογονεϊκές οικογένειες κ.λπ. Οι ίδιες αρχές ισχύουν και για την ανάπτυξη πολλών άλλων κλιμάκων μέτρησης.

Η μέτρηση στάσεων

Ο όρος «στάση» είναι κάπως ρευστός. Ανήκει στην ίδια εννοιολογική σφαίρα με το πως οι διάφοροι αυτοί όροι συσχετίζονται μεταξύ τους. Ο Lemon (1973) δίνει μια ξεκάθαρη ανάλυση για όσους επιθυμούν να μελετήσουν περαιτέρω το ζήτημα, αλλά επίσης προτείνει ότι η ευρεία χρήση του όρου οφείλεται εν μέρει ακριβώς σε αυτήν την ασάφεια: ο κάθε ερευνητής μπορεί να τον προσαρμόσει στους δικούς του σκοπούς.

Υπάρχει μια σημαντική τεχνολογία και ένα σχετικό μυστήριο περί τη μέτρηση των στάσεων. Κεντρικό σε αυτό είναι η πεποίθηση ότι δεν είναι δυνατό να εκτιμηθεί κάτι όπως η στάση με τη χρήση μιας μόνο ερώτησης ή μιας δήλωσης. Για παράδειγμα, φανταστείτε έναν άνθρωπο που διαφωνεί πολύ με τη δήλωση: «Πρέπει να δίδεται οικονομική βοήθεια στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης». Από μόνη της η δήλωση δεν πρέπει να εκληφθεί ότι υποδεικνύει μια στάση αντιπάθειας απέναντι στην κατάσταση αυτών των χωρών. Ο αποκρινόμενος μπορεί να αισθάνεται ότι η εν λόγω βοήθεια μπορεί να λειτουργήσει ενάντια στα ίδια τα συμφέροντα αυτών των χωρών, ίσως με το να αποτρέψει κάποιες απαραίτητες αλλαγές στην οικονομία τους. Οι απαντήσεις σε ένα σύνολο δηλώσεων μπορεί να βοηθήσουν τον αποκλεισμό τέτοιων ζητημάτων. Έχοντας έναν αριθμό από δέκα ή είκοσι μονάδες-ερωτήσεις αποτελεί μια άλλη μορφή τριγωνισμού: η απάντηση σε καθεμία από αυτές συνιστά κάποια «ένδειξη» σχετικά με τη στάση του αποκρινόμενου, και η συγκέντρωση των αποκρίσεων μας επιτρέπει να σχηματίσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα. Τα προβλήματα αναφέρονται από το πώς θα επιλέξουμε τις μονάδες-ερωτήσεις ή τις δηλώσεις και πώς θα βάλουμε μαζί τις αποκρίσεις.

Αυθαίρετες κλίμακες (arbitrary scales)

Εξακολουθεί να είναι εξαιρετικά δυσάρεστο το συνήθες θέαμα των μπαλωμένων κλιμάκων που σχηματίζονται με τη συγκέντρωση μιας αυθαίρετης ομάδας δηλώσεων που μοιάζουν ως να είναι συναφείς, με βαθμολογίες των διαφόρων απαντήσεων «βγαλμένες από την κοιλιά των ερευνητών», οι οποίες απλά προστίθενται για να επιτευχθεί ένας μυστήριος «βαθμός στη στάση». Όταν το θέτουμε έτσι, τα μειονεκτήματα της τεχνικής αυτής είναι προφανή. Αυτό που χρειαζόμαστε είναι κάποια μορφή συστηματικής διαδικασίας, έτσι ώστε να μπορέσουμε να αποδείξουμε με ποιο τρόπο σχετίζονται οι διαφορετικές ερωτήσεις με την ίδια στάση. Παρόμοια ανάγκη αιτιολόγησης απαιτείται και για την απόδοση των όποιων αριθμών σε συγκεκριμένες απαντήσεις.

Η προσθετική κλίμακα κατατάξεων (ή κλίμακα Likert)

Η προσέγγιση της προσθετικής κλίμακας κατατάξεων (summated rating scale) χρησιμοποιείται ευρύτατα – και έχει το πρόσθετο πλεονέκτημα ότι είναι σχετικά εύκολο να αναπτυχθεί. Επινοήθηκε αρχικά από τον Likert τη δεκαετία του 1930 (Likert, 1932) και οι κλίμακες που αναπτύχθηκαν με αυτήν τη μέθοδο ονομάζονται συνήθως κλίμακες Likert. Το Πλαίσιο 10.1 δίνει λεπτομέρειες για τη διαδικασία και το Πλαίσιο 10.2 παρέχει ένα παράδειγμα μιας τέτοιας κλίμακας.

Οι μονάδες ερωτήσεων της κλίμακας Likert μπορεί να μοιάζουν ενδιαφέρουσες για τους αποκρινόμενους και οι άνθρωποι συχνά χαίρονται να συμπληρώνουν μια κλίμακα αυτού του τύπου. Αυτό μπορεί να είναι σημαντικό, όχι μόνον επειδή αν ενδιαφέρονται είναι πιθανότερο να δώσουν απαντήσεις μετά από σκέψη και όχι απλώς για τους τύπους, αλλά επίσης, επειδή σε πολλές καταστάσεις οι άνθρωποι μπορεί, όχι αδικαιολόγητα, να μην είναι προετοιμασμένοι να συνεργασθούν σε κάτι που φαντάζει ανιαρό. Ωστόσο, αν και οι μονάδες-ερωτήσεις μπορεί να μοιάζουν αυθαίρετες και παρόμοιες με εκείνες τις ασκήσεις αυτο-βαθμολόγησης που δημοσιεύονται σε περιοδικά, οι συστηματικές διαδικασίες που χρησιμοποιούνται εδώ διασφαλίζουν ότι η κλίμακα έχει εσωτερική συνοχή και/ή την ικανότητα να διακρίνει μεταξύ διαφορετικών ατόμων.

ΠΛΑΙΣΙΟ 10.1

Αναπτύσσοντας μια προσθετική κλίμακα κατατάξεων (κλίμακα Likert)

- 1 Συγκεντρώστε ένα σύνολο από μονάδες-ερωτήσεις που φαίνονται να σχετίζονται ή να είναι σημαντικές για ένα ζήτημα. Αυτό μπορεί να γίνει με την μελέτη σχετικών κειμένων, με το δανεισμό ερωτήσεων από προϋπάρχουσες κλίμακες και μετά από «καταιγισμό ιδεών». Οι μονάδες-ερωτήσεις πρέπει να αντανακλούν τόσο μια θετική, όσο και μια αρνητική θέση έναντι του ζητήματος. Ακραίες θετικές ή ακραίες αρνητικές δηλώσεις πρέπει να αποφεύγονται, επειδή μπορεί να μην επηρεάζονται από ατομικές διαφορές στην στάση (εμείς επιθυμούμε να διακρίνουμε τις στάσεις μεταξύ των ατόμων – οι ακραίες δηλώσεις μπορεί να οδηγήσουν όλους στο να δίνουν την ίδια απόκριση). Θα πρέπει να υπάρχει περίπου ο ίδιος αριθμός από θετικές και αρνητικές δηλώσεις.
- 2 Αποφασίστε για ένα σύστημα κατηγοριοποίησης των απαντήσεων. Το πιο συνήθες είναι να έχετε πέντε προκαθορισμένες εναλλακτικές εκφράσεις, οι οποίες αποκαλούνται «συμφωνώ απολύτως», «συμφωνώ», «αναποφάσι-

στος», «διαφωνώ» και «διαφωνώ απολύτως»^α. Βάρη του 1, 2, 3, 4, και 5 αποδίδονται σε αυτές τις εναλλακτικές απαντήσεις, ενώ η κατεύθυνση της πρόσδωσης βαρών εξαρτάται από το κατά πόσον η δήλωση είναι θετική ή αρνητική (π.χ. 5 για το «συμφωνώ απολύτως» σε μια θετική δήλωση και για το «διαφωνώ απολύτως» σε μια αρνητική δήλωση).

3 Ζητήστε από έναν μεγάλο αριθμό αποκρινόμενων να ελέγξουν τις στάσεις τους στον κατάλογο με τις δηλώσεις. Ο κατάλογος πρέπει να έχει τυχαία σειρά με ανάμεικτες τις θετικές και τις αρνητικές δηλώσεις. Οι αποκρινόμενοι θα πρέπει να αποτελούν ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του πληθυσμού, του οποίου τη στάση επιθυμείτε να μετρήσετε.

4 Υπολογίζετε έναν συνολικό βαθμό για τον κάθε αποκρινόμενο. Αυτό γίνεται προσθέτοντας την τιμή της κάθε απάντησης που δόθηκε (π.χ. «συμφωνώ» σε θετική δήλωση βαθμολογείται με 4, «διαφωνώ απολύτως» σε αρνητική δήλωση βαθμολογείται με 5, «αδιάφορος» είτε για θετική είτε για αρνητική δήλωση με 3, «συμφωνώ» με αρνητική δήλωση με 2 κ.λπ.). Ιεραρχήστε τους αποκρινόμενους ανάλογα με τον συνολικό βαθμό που συγκέντρωσαν.

5 Επιλέξτε μονάδες-ερωτήσεις για την τελική κλίμακα χρησιμοποιώντας «ανάλυση μονάδων-ερωτήσεων». Κάθε μονάδα-ερώτηση (δηλαδή, κάθε δήλωση) υπόκειται σε μια μέτρηση της διακριτικής της ισχύος (ΔΙ, discriminative power), που είναι η δυνατότητα να διακρίνει κανείς μεταξύ των αποκρίσεων του υψηλότερου τεταρτημορίου (25%) των αποκρινόμενων, και των αποκρίσεων του χαμηλότερου τεταρτημορίου (25%) – βλέπε το επεξεργασμένο παράδειγμα παρακάτω. Οι μονάδες-ερωτήσεις με τους δείκτες υψηλότερης ΔΙ επιλέγονται για την τελική κλίμακα. Μια τυπική κλίμακα θα πρέπει να αποτελείται από 20 με 30 τέτοιες μονάδες-ερωτήσεις.

Σημειώσεις: Υπάρχουν εναλλακτικές τεχνικές για την επιλογή των μονάδων-ερωτήσεων για την τελική κλίμακα (π.χ. η κάθε δήλωση μπορεί να συσχετίζεται με το συνολικό βαθμό – οι μονάδες-ερωτήσεις με τον υψηλότερο συσχετισμό είναι εκείνες που προορίζονται για την τελική κλίμακα). Οι κλίμακες μπορούν να ελέγχονται ως προς την αξιοπιστία και την εγκυρότητά τους με τη χρήση των μεθόδων που καλύπτει ο Loewenthal (1996, σσ. 91-130).

α άλλες εναλλακτικές είναι επίσης πιθανές (π.χ. 3, 4, 6 ή 7 εναλλακτικές απαντήσεις – οι μονοί αριθμοί επιτρέπουν ένα ουδέτερο μέσο σημείο, το οποίο είναι επιθυμητό)· μπορείτε να χρησιμοποιήσετε διαφορετικές ονομασίες για τις εναλλακτικές απαντήσεις όπου αυτό κριθεί κατάλληλο (π.χ. «σχεδόν πάντα», «συχνά», «περισσότερο», «σπάνια», και «σχεδόν ποτέ»).

Ο υπολογισμός της διακριτικής ισχύος (ΔΙ) των μονάδων-ερωτήσεων

1 Υποθέστε ότι η κλίμακα ελέγχεται σε ένα δείγμα εξήντα αποκρινόμενων. Το υψηλότερο τεταρτημόριο θα αποτελείται επομένως από 15 αποκρινόμενους (25% του 60) με τους υψηλότερους συνολικούς βαθμούς. Το χαμηλότερο τεταρτημόριο θα αποτελείται από τους 15 αποκρινόμενους με τους χαμηλότερους συνολικούς βαθμούς.

2 Η κατανομή των βαθμών (δηλαδή, ο αριθμός από τα 1, 2, 3, 4 και 5) για την ομάδα του υψηλότερου τεταρτημορίου πινακοποιείται για κάθε μονάδα-ερώτηση.

3 Η κατανομή των βαθμών (δηλαδή, ο αριθμός από τα 1, 2, 3, 4 και 5) για την ομάδα του χαμηλότερου τεταρτημορίου πινακοποιείται για κάθε μονάδα-ερώτηση.

4 Οι σταθμισμένοι συνολικοί βαθμοί και οι μέσοι όροι υπολογίζονται ξεχωριστά για τις ομάδες υψηλότερου και χαμηλότερου τεταρτημορίου και για κάθε μονάδα-ερώτηση:

Παράδειγμα για μια μονάδα-ερώτηση

Σταθμισμένη ομάδα	Αριθμός μελών της ομάδας	Βαθμοί της μονάδας-ερώτησης					Σταθμισμένος συνολικός βαθμός	Σταθμισμένος μέσος όρος
		1	2	3	4	5		
Υψηλότερο	15	0	1	2	7	5	$(1 \times 2) + (2 \times 3) + (7 \times 4) + (5 \times 5) = 61$	$61: 15 = 4,07$
Χαμηλότερο	15	3	8	3	1	0	$(3 \times 1) + (8 \times 2) + (3 \times 3) + (1 \times 4) = 32$	$32: 15 = 2,13$

5 Ο δείκτης διακριτικής ισχύος (ΔΙ) για μια μονάδα-ερώτηση είναι η διαφορά μεταξύ των σταθμισμένων μέσων όρων.

Για το παραπάνω παράδειγμα, η $\Delta I = 4,07 - 2,13 = 1,94$.

ΠΛΑΙΣΙΟ 10.2

Παράδειγμα μιας κλίμακας Likert - κλίμακα γενικευμένης προσδοκίας για επιτυχία

Εξαιρετικά απίθανο	1	2	3	4	5	Εξαιρετικά πιθανό
Στο μέλλον προσδοκώ ότι:						
1	θα ανακαλύψω πως οι άνθρωποι δεν μοιάζουν να αντιλαμβάνονται αυτά που προσπαθώ να πω					
2	θα απογοητευθώ σχετικά με την ικανότητά μου να κερδίζω το σεβασμό των άλλων					
3	θα είμαι ένας καλός γονιός					
4	δεν θα είμαι ικανός να επιτύχω τους σκοπούς μου					
5	θα έχω έναν επιτυχημένο γάμο					
6	θα αντιμετωπίζω ανεπιτυχώς τις επείγουσες καταστάσεις					
7	θα ανακαλύψω ότι οι προσπάθειές μου να αλλάξω τις καταστάσεις που δεν μου αρέσουν δεν είναι αποτελεσματικές					
8	δεν θα είμαι πολύ καλός στην εκμάθηση νέων δεξιοτήτων					
9	θα διεκπεραιώσω τις ευθύνες μου με επιτυχία					
10	θα ανακαλύψω ότι τα καλά της ζωής ξεπερνούν τα κακά					
11	θα χειριστώ μη αναμενόμενα προβλήματα με επιτυχία					
12	θα πάρω τις προαγωγές που αξίζω					
13	θα επιτύχω στα σχέδια που αναλαμβάνω να εκτελέσω					
14	δεν θα κάνω κάποια σημαντική συνεισφορά στην κοινωνία					
15	θα ανακαλύψω ότι η ζωή μου δεν βελτιώνεται ιδιαίτερα					
16	θα εισακούγομαι όταν μιλάω					
17	θα ανακαλύψω ότι τα σχέδια μου δεν εξελίσσονται όπως θα ήθελα					
18	θα ανακαλύψω ότι, όσο και αν προσπαθώ, τα πράγματα δεν πηγαίνουν όπως θα ήθελα					
19	θα χειριστώ τον εαυτό μου καλά σε οποιαδήποτε κατάσταση και αν βρεθώ					
20	θα είμαι ικανός να επιλύσω ο ίδιος τα προβλήματά μου					
21	θα επιτύχω στα περισσότερα απ' όσα θα προσπαθήσω					
22	θα είμαι μακροχρόνια επιτυχημένος στις προσπάθειές μου					
23	θα είμαι πολύ επιτυχημένος στο χειρισμό της προσωπικής μου ζωής					
24	θα βιώσω πολλές αποτυχίες στη ζωή μου					
25	θα κάνω καλή εντύπωση στους ανθρώπους που θα συναντώ για πρώτη φορά					
26	θα πραγματοποιήσω τους επαγγελματικούς στόχους που έθεσα για τον εαυτό μου					
27	θα έχω δυσκολίες στις σχέσεις μου με τους ανωτέρους μου					
28	θα έχω προβλήματα συνεργαζόμενος με άλλους					
29	θα είμαι καλός κριτής για όσα απαιτούνται προκειμένου να πάω μπροστά					
30	θα επιτύχω την αναγνώριση στο επάγγελμά μου					

(Από τους Fibel και Hale, 1978.)

Η κλίμακα των εμφανιζόμενων ως ίσων διαστημάτων (ή κλίμακα Thurnstone)

Σε αυτήν την προσέγγιση, η οποία συστηματοποιήθηκε από τους Thurnstone και Chave (1929), ένας μικρός αριθμός από μονάδες-ερωτήσεις σχηματίζουν την τελική κλίμακα, ενώ καθεμία τους αντιπροσωπεύει μια ξεχωριστή τιμή της κλίμακας σε σχέση με τη στάση, η οποία εκτείνεται από την υψηλά ευνοϊκή και, μέσω της ουδέτερης, ως την υψηλά δυσμενή.

Η ανάπτυξη μιας κλίμακας Thurnstone είναι σημαντικά πιο προβληματική και δύσκολη από την ανάπτυξη μιας κλίμακας Likert. Ίσως γι' αυτόν το λόγο να χρησιμοποιείται λιγότερο συχνά, ενώ μόνο περιληπτικές οδηγίες γι' αυτήν δίνονται στο Πλαίσιο 10.3. Αν, αφού διαβάσετε την εν λόγω σύνοψη, θεωρήσετε ότι είστε σε θέση να εφαρμόσετε την προσέγγιση του Thurnstone, θα βρείτε περισσότερες λεπτομέρειες στην Anastasi (1988).

Το πρακτικό πρόβλημα με αυτήν την προσέγγιση, πέρα από τον μεγάλο κόπο που απαιτεί για να ολοκληρωθεί με συνέπεια, είναι η δυσκολία ανεύρεσης του απαιτούμενου αριθμού των «κριτών». Δεν υπάρχει τίποτε το μαγικό σχετικά με τον προτεινόμενο αριθμό των 50 έως 100 κριτών, ενώ και ένας κάπως μικρότερος αριθμός δεν είναι πιθανόν ότι θα επηρεάσει σοβαρά την αξιοπιστία και την εγκυρότητα της κλίμακας. Ωστόσο, η ανεύρεση ενός τέτοιου αριθμού ατόμων που να είναι και ικανοί και πρόθυμοι να αξιολογήσουν ευσυνείδητα την ευνοϊκότητα ενός συνόλου από εκατό ή περισσότερες μονάδες-ερωτήσεις ως προς μια συγκεκριμένη στάση δεν είναι μια εύκολη δουλειά. Είναι επίσης σημαντικό να διασφαλίσουμε ότι οι ίδιοι οι κριτές αντιπροσωπεύουν ένα εύρος στάσεων γιατί, παρόλο που τους ζητείται να αγνοήσουν τη δική τους στάση, όταν βαθμολογούν τις μονάδες-ερωτήσεις, υπάρχουν ενδείξεις ότι οι στάσεις των κριτών επηρεάζουν σημαντικά τη βαθμολόγησή τους (π.χ. Hovland και Sherif, 1952).

Παρόλο που, στην κλασική τους μορφή, οι κλίμακες Likert και Thurnstone διαφέρουν στον τύπο της απόκρισης που ζητούν οι ενδιάμεσες μορφές είναι επίσης πιθανές. Για παράδειγμα, οι Eysenck και Crown (1949) κατασκεύασαν μια κλίμακα σύμφωνα με τις αρχές του Thurnstone, αλλά στη συνέχεια τη χορήγησαν σε μορφή κλίμακας Likert («συμφωνώ απολύτως», «συμφωνώ» κ.λπ.). Το πλεονέκτημα αυτής της προσέγγισης είναι ότι μας δίνει τη δυνατότητα, όχι μόνο να ανακαλύψουμε τις δηλώσεις που υιοθετούν οι αποκρινόμενοι, αλλά και την ισχύ ή την έμφαση με την οποία αυτοί εκφράζουν τη γνώμη τους.

ΠΛΑΙΣΙΟ 10.3

Ανάπτυξη της κλίμακας των εμφανιζόμενων ως ίσων διαστημάτων (κλίμακα Thurnstone) - συνοπτική μόνο παρουσίαση

- 1 Συλλέξτε ένα μεγάλο αριθμό από δηλώσεις που έχουν να κάνουν με την υπό έρευνα στάση. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν παρόμοιες πηγές με εκείνες που προτάθηκαν για την κλίμακα Likert (μελέτη κειμένων σχετικών προς το ζήτημα, η εξέταση ήδη δημοσιευμένων κλιμάκων, ο καταγιγισμός ιδεών κ.λπ.). Ωστόσο, είναι σημαντικό να έχετε αρκετές πολύ ακραίες θετικές και πολύ ακραίες αρνητικές δηλώσεις στο τελικό σύνολο.
- 2 Δώστε τις δηλώσεις σε 50-100 «κριτές». Από τους κριτές ζητείται να εργαστούν ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλο, και να βαθμολογήσουν την καθεμία δήλωση σε μια κλίμακα 11 σημείων σύμφωνα με το βαθμό ευνοϊκότητας που δείχνει προς την υπό έρευνα στάση (11 πολύ ευνοϊκή, 6 αδιάφορη, 1 πολύ δυσμενής). Οι κριτές πρέπει να μη βαθμολογούν σύμφωνα με τη δική τους στάση, αλλά να προσπαθούν απλά να βαθμολογούν με όρους ευνοϊκότητας.
- 3 Υπολογίστε την τιμή στην κλίμακα της κάθε δήλωσης. Υπολογίζεται, εδώ, η διάμεσος βαθμολογία της κάθε δήλωσης. Υπολογίζεται, επίσης, το ποσοστό μεταβλητότητας της κάθε μίας.
- 4 Επιλέξτε ένα αριθμό από δηλώσεις που είναι διασπαρμένες ομοιόμορφα σε όλη την κλίμακα. Επιλέγονται δηλώσεις με χαμηλή μεταβλητότητα στη βαθμολογία μεταξύ των κριτών. Μια δεύτερη τυποποίηση εισάγεται στο στάδιο αυτό μερικές φορές, βάζοντας ένα δείγμα του πληθυσμού που θα συμπληρώσει την κλίμακα να αποκριθεί σε κάθε μονάδα-ερώτηση με ένα ναι ή ένα όχι (συνήθως με την επιλογή, συμφωνώ/διαφωνώ). Οι μονάδες-ερωτήσεις που εμφανίζουν και/ή διακριτική ισχύ (ΔΙ) (όπως και στην κλίμακα Likert) μεταξύ εκείνων που έχουν ευνοϊκές και δυσμενείς στάσεις επιλέγονται για την τελική κλίμακα. Οι μονάδες-ερωτήσεις που επιλέχθηκαν πρέπει να καλύπτουν το πλήρες εύρος των τιμών της κλίμακας και να διασπείρονται μονάδες-ερωτήσεις ομοιόμορφα σε όλη την κλίμακα. Μια τυπική τέτοια κλίμακα περιλαμβάνει 10-30 μονάδες-ερωτήσεις.

Σημείωση: Οι μονάδες-ερωτήσεις παρουσιάζονται σε τυχαία διάταξη όταν χρησιμοποιείται η κλίμακα. Ζητείται από τους αποκρινόμενους να πουν αν συμφωνούν ή διαφωνούν με τις διάφορες μονάδες-ερωτήσεις. Η μέτρηση της στάσης είναι η διάμεσος των τιμών της κλίμακας με τις οποίες συμφωνεί ο αποκρινόμενος.

Η αθροιστική κλίμακα (ή κλίμακα Guttman)

Οι επικριτές τόσο της κλίμακας Thurnstone, όσο και της κλίμακας Likert επισημάναν ότι πιθανόν να περιέχουν δηλώσεις που να αναφέρονται σε μια ποικιλία διαστάσεων που σχετίζονται με τη στάση που μας ενδιαφέρει. Για παράδειγμα, μια κλίμακα για τις στάσεις απέναντι στους πυρηνικούς σταθμούς μπορεί να εμπεριέχει δεοντολογικές και ηθικές δηλώσεις, δηλώσεις σχετικά με τις οικονομικές επιπτώσεις της ανάπτυξης της πυρηνικής ενέργειας, μια υγειονομική διάσταση, μια περιβαλλοντολογική πτυχή κ.λπ. Ο συνδυασμός δηλώσεων που σχετίζονται με πολλαπλές διαστάσεις σε μια κλίμακα μπορεί βέβαια να αντανάκλα τις υποκείμενες δομές της στάσης, καθιστά ωστόσο δύσκολη την ερμηνεία των αθροιστικών βαθμών.

Οι προσεγγίσεις που καθορίζουν τη δομή των στάσεων υποπίπτουν σε δύο ευρύτερες κατηγορίες: τη φαινομενολογική—όπως η τεχνική της εσχάρας (grid) ρεπερτορίου (βλέπε παρακάτω) και τη μαθηματική—όπως στην παραγοντική ανάλυση και την ανάλυση συστάδων (βλέπε Κεφάλαιο 13). Η προσέγγιση του Guttman (Guttman, 1944) ξεπερνά αυτήν την πολυπλοκότητα, προσπαθώντας να αναπτύξει μια μονοδιάστατη κλίμακα.

Στο συγκεκριμένο τύπο κλίμακας, οι μονάδες-ερωτήσεις έχουν μια αθροιστική ιδιότητα. Έχουν επιλεγεί και διαταχθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε όποιος δεχθεί (συμφωνήσει με) μια συγκεκριμένη μονάδα-ερώτηση θα δεχθεί επίσης και όλες τις προηγούμενες μονάδες-ερωτήσεις. Έχει προταθεί μια παρομοίωση αυτής της μεθόδου με το άλμα εις ύψος. Αν κάποιος έχει υπερπηδήσει τα 2 μέτρα, είναι σίγουρο ότι θα έχει ξεπεράσει έτσι και τα 1,8, 1,6, 1,4, 1,2 μέτρα κ.λπ. Το Πλαίσιο 10.4 παρουσιάζει συνοπτικά τα στάδια για την ανάπτυξη μιας κλίμακας Guttman, και το Πλαίσιο 10.5 δείχνει με ποιο τρόπο διεξάγεται η ανάλυση. Πρόσθετες λεπτομέρειες παρέχουν οι Dawes και Smith (1985).

Η απλότητα μιας κλίμακας, η οποία παρέχει μια μονοδιάστατη αποτίμηση της στάσης έχει προφανή γοητεία, γιατί δημιουργεί το αίσθημα ότι ο βαθμός στον οποίο καταλήγουμε συνιστά ένα πιο σίγουρο έδαφος για επακόλουθη ερμηνεία και ανάλυση σε σύγκριση με την πολυδιάστατη συνθετότητα των άλλων προσεγγίσεων που αναφέραμε. Η άλλη πλευρά αυτής της άποψης είναι ότι η εν λόγω κλίμακα είναι καλύτερα προσαρμοσμένη για να μετρά μια καλά καθορισμένη και διακριτή διάσταση, έτσι ώστε οι μονάδες-ερωτήσεις που αντανάκλουν το μονοδιάστατο να μπορούν να παραχθούν χωρίς περιττή δυσκολία.

ΠΛΑΙΣΙΟ 10.4

Αναπτύσσοντας μια αθροιστική κλίμακα (κλίμακα Guttman)

- 1 Συγκεντρώστε έναν μεγάλο αριθμό από προφανώς σχετικές και χρήσιμες δηλώσεις. Η προσέγγιση εδώ είναι η ίδια όπως στην κλίμακα Thurnstone.
- 2 Χορηγήστε τις δηλώσεις σε μια ομάδα τυποποίησης. Τα μέλη της ομάδας θα πρέπει να απαντούν με ένα ναι/όχι (συμφωνώ/διαφωνώ).
- 3 Πραγματοποιήστε μια ανάλυση κλιμακογράμματος των αποκρίσεων της ομάδας τυποποίησης. Αυτό ενέχει την προσπάθεια οργάνωσης των αποκρίσεων στο «βέλτιστο» τριγωνικό σχήμα – όπως αυτό επιδεικνύεται στο Πλαίσιο 10.5.
- 4 Εφαρμόστε την κλίμακα στους αποκρινόμενους. Η μέτρηση της στάσης είναι συνήθως ο συνολικός αριθμός των μονάδων-ερωτήσεων με τις οποίες συμφωνούν ή αποδέχονται οι αποκρινόμενοι.

Σημασιολογικά διαφορικές κλίμακες

Ένας ευρέως διαδεδομένος τύπος κλίμακας, η σημασιολογικά διαφορική κλίμακα (Osgood κ.ά., 1957) υιοθετεί μια εντελώς διαφορετική προσέγγιση, η οποία εστιάζεται στην αξιολόγηση της υποκειμενικής σημασίας που έχει μια έννοια για τον αποκρινόμενο, αντί για την αξιολόγηση του πόσο πιστεύει μια συγκεκριμένη έννοια. Η κλίμακα έχει σχεδιαστεί έτσι ώστε να διερευνά τις βαθμολογήσεις που δίνονται σύμφωνα με μια σειρά από διπολικές κλίμακες κατατάξεων (π.χ. κακό/καλό, πληκτικό/ενδιαφέρον). Οι παραγοντικές αναλύσεις έχουν δείξει ότι παρόμοιες κατατάξεις ομαδοποιούνται τυπικά κάτω από τρεις υποκείμενες διαστάσεις – δραστηριότητα, αξιολόγηση και ισχύ. Υπό αυτήν την έννοια, παρέχεται ένα είδος κλίμακας στάσεων.

Η δραστηριότητα αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο η έννοια σχετίζεται με την πράξη (διαστάσεις της μπορεί να είναι το «γρήγορο», το «δραστήριο», το «συναρπαστικό» κ.λπ.). Η αξιολόγηση αναφέρεται στο γενικά θετικό νόημα που σχετίζεται με την έννοια («θετικό», «έντιμο», «αξιόπιστο» κ.λπ.). Η ισχύς (potency) αναφέρεται στη γενική ισχύ ή σημασία της έννοιας («ισχυρό», «πολύτιμο», «χρήσιμο» κ.λπ.). Ένας κατάλογος από κατάλληλα ζεύγη επιθέτων δημιουργείται για τη συγκεκριμένη έννοια που προσπαθείτε να μετρήσετε. Ωστόσο, αρκετά παρόμοιοι κατάλογοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε πολλά διαφορετι-

ΠΛΑΙΣΙΟ 10.5

Η ανάλυση κλιμακογράμματος του Guttman - παράδειγμα

Στην πράξη, η ανάλυση πρέπει να βασίζεται σε έναν αρκετά μεγαλύτερο αριθμό μονάδων-ερωτήσεων και συμμετεχόντων στην ομάδα τυποποίησης απ' όσα συμπεριλαμβάνονται εδώ. Οι αρχές, ωστόσο, είναι οι ίδιες.

- 1 Τοποθετήστε τις μονάδες-ερωτήσεις και τους συμμετέχοντες σε διάταξη σύμφωνα με τον συνολικό αριθμό των «συμφωνώ» (χ = συμφωνώ, ο = διαφωνώ).

Συμμετέχων	3	6	7	1	9	8	10	2	5	4	Συνολικός αριθμός ανά μονάδα
Μονάδα 5	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	10
Μονάδα 7	ο	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	9
Μονάδα 8	ο	ο	χ	ο	χ	χ	χ	χ	χ	χ	7
Μονάδα 9	ο	χ	ο	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	8
Μονάδα 12	ο	ο	χ	χ	ο	χ	χ	χ	χ	χ	7
Μονάδα 1	ο	ο	ο	ο	χ	χ	χ	χ	χ	χ	6
Μονάδα 15	ο	ο	ο	χ	ο	χ	χ	ο	χ	χ	5
Μονάδα 2	ο	ο	ο	ο	χ	ο	χ	χ	χ	χ	5
Μονάδα 11	ο	ο	ο	ο	χ	ο	ο	χ	χ	χ	4
Μονάδα 6	ο	χ	ο	ο	ο	ο	ο	χ	ο	χ	3
Μονάδα 14	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	χ	χ	χ	3
Μονάδα 10	ο	ο	ο	χ	ο	ο	ο	ο	ο	χ	2
Μονάδα 3	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	χ	χ	2
Μονάδα 4	ο	ο	ο	ο	ο	χ	ο	ο	ο	ο	1
Μονάδα 13	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	χ	1

Συνολικός αριθμός ανά συμμετέχοντα 1 4 4 6 7 8 8 10 11 14

- 2 Επιλέξτε τις μονάδες-ερωτήσεις που προσεγγίζουν περισσότερο την τριγωνική μορφή, όπως στο σχήμα που ακολουθεί:

```

χ χ χ χ χ
ο χ χ χ χ
ο ο χ χ χ
ο ο ο χ χ
ο ο ο ο χ
ο ο ο ο ο

```

Αυτό ενέχει δοκιμή και σφάλμα, και πιθανές αναδιατάξεις των στηλών (δηλαδή, των συμμετεχόντων), όταν απαλείφονται οι σειρές.

Συμμετέχων	3	6	7	1	8	10	9	2	5	4	Συνολικός αριθμός
Μονάδα 5	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	10
Μονάδα 7	ο	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	χ	9
Μονάδα 8	ο	χ	χ	ο	χ	χ	χ	χ	χ	χ	8
Μονάδα 9	ο	ο	χ	ο	χ	χ	χ	χ	χ	χ	7
Μονάδα 1	ο	ο	ο	ο	χ	χ	χ	χ	χ	χ	6
Μονάδα 2	ο	ο	ο	ο	ο	χ	χ	χ	χ	χ	5
Μονάδα 11	ο	ο	ο	ο	ο	ο	χ	χ	χ	χ	4
Μονάδα 14	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	χ	χ	χ	3
Μονάδα 3	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	χ	χ	2
Μονάδα 13	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο	χ	1

Συνολικός αριθμός ανά συμμετέχοντα 1 3 3 3 5 6 7 8 9 10

3 Υπολογίστε την αναπαραγωγικότητα των αποκρίσεων (δηλαδή, το βαθμό κατά τον οποίο το πρότυπο των απαντήσεων των συμμετεχόντων μπορεί να προβλεφθεί από τον συνολικό βαθμό τους). Αυτό σημαίνει το ίδιο πράγμα όπως και η απόκλιση από το τέλειο τριγωνικό σχήμα. Ο Guttman προτείνει έναν «συντελεστή αναπαραγωγικότητας», ο οποίος υποδεικνύει ότι πρέπει να είναι τουλάχιστον 0,9 αν θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε την κλίμακα. Ο συντελεστής αναπαραγωγικότητας R , υπολογίζεται ως $R = 1 - e/nk$, όπου

e = ο αριθμός των σφαλμάτων,
 n = ο αριθμός των αποκρινόμενων, και
 k = ο αριθμός των μονάδων-ερωτήσεων.

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα, υπάρχουν 2 σφάλματα (και τα δύο στο συμμετέχοντα 7· με το βαθμό 3, ο συμμετέχων θα αναμένεται να έχει συμφωνήσει με τη μονάδα-ερώτηση 8 και διαφωνεί με τη μονάδα-ερώτηση 9). Επομένως $R = 1 - 2/100 = 0,98$.

4 Χορηγήστε τον έλεγχο σε μια νέα ομάδα αποκρινόμενων και επαναλάβετε τα αποτελέσματα σε έναν αποδεκτό βαθμό αναπαραγωγικότητας. Το βήμα αυτό είναι σημαντικό (και δυστυχώς συχνά παραλείπεται), καθώς η αρχική επιλογή ενός σχετικά μικρού αριθμού από μονάδες-ερωτήσεις ενός μεγάλου καταλόγου σίγουρα θα έχει, ως έναν βαθμό, επηρεαστεί από την τύχη. Μπορεί να είναι απαραίτητο να ενσωματώσετε μονάδες-ερωτήσεις ως αντικαταστάσεις στο συγκεκριμένο στάδιο, γεγονός το οποίο θα καταστήσει απαραίτητη περαιτέρω επανάλημμα.

κά γενικά πλαίσια. Βιβλιογραφικές πηγές για τους καταλόγους αυτούς δίνονται από τους Osgood κ.ά. (1957) και Valois και Godin (1991). Το Πλαίσιο 10.6 δίνει ένα παράδειγμα μιας σημασιολογικά διαφορικής κλίμακας.

ΠΛΑΙΣΙΟ 10.6

Παράδειγμα μιας σημασιολογικά διαφορικής κλίμακας

Οδηγίες: Για κάθε ζευγάρι από επίθετα τοποθετήστε έναν σταυρό στο σημείο ανάμεσά τους που αντανακλά το βαθμό στον οποίο πιστεύετε ότι τα επίθετα αυτά χαρακτηρίζουν τους αστυνομικούς.

καθαροί	:	:	:	:	:	:	βρώμικοι
έντιμοι	:	:	:	:	:	:	ανέντιμοι
ευγενικοί	:	:	:	:	:	:	σκληροί
εξυπηρετικοί	:	:	:	:	:	:	όχι εξυπηρετικοί
δίκαιοι	:	:	:	:	:	:	προκατειλημμένοι
ευαίσθητοι	:	:	:	:	:	:	σκληροί
ισχυροί	:	:	:	:	:	:	αδύναμοι
κουτοί	:	:	:	:	:	:	ευφρείς
αναξιόπιστοι	:	:	:	:	:	:	αξιόπιστοι
βαρείς	:	:	:	:	:	:	ελαφρείς
ανόητοι	:	:	:	:	:	:	σοφοί
παθητικοί	:	:	:	:	:	:	δραστήριοι
ενεργητικοί	:	:	:	:	:	:	νωχελικοί
βαρετοί	:	:	:	:	:	:	συναρπαστικοί
πολύτιμοι	:	:	:	:	:	:	άχρηστοι
αυθόρμητοι	:	:	:	:	:	:	μετρημένοι

Χρησιμοποιώντας την κλίμακα. Η κλίμακα χορηγείται στο επιλεγμένο δείγμα αποκρινόμενων με τον καθιερωμένο τρόπο. Βαθμολογείται απλά αθροίζοντας τους βαθμούς που δίνονται σε κάθε ζευγάρι επιθέτων σε μια κλίμακα από το 1 μέχρι το 7 (ή οποιοδήποτε άλλο αριθμό εναλλακτικών έχουμε δώσει). Μπορούν να υπολογισθούν οι μέσοι όροι των βαθμών, και είναι επιτρεπτό να γίνουν συγκρίσεις μεταξύ υποομάδων στο δείγμα. Για να προχωρήσουμε περαιτέρω, είναι απαραίτητο να διενεργηθεί μια παραγοντική ανάλυση (βλέπε Κεφάλαιο 13), ώστε να αξιολογηθεί η σχέση των διάφορων ζευγών επιθέτων, και να τα συνδυάσουμε με τις αξιολογικές διαστάσεις.

Άλλες τεχνικές κλιμάκων

Υπάρχουν αρκετές άλλες δυνατότητες για κλίμακες μετρήσεως στάσεων, ανάμεσα στις οποίες και οι ακόλουθες:

Ταξινομήσεις Q (Q-sorts)

Είναι μια τεχνική που χρησιμοποιείται για να μετρήσει τη σχετική θέση ή την κατάταξη ενός ατόμου σε ένα φάσμα εννοιών. Ο Stephenson (1980) περιγράφει το παράδειγμα ενός τετράχρονου κοριτσιού που του ζητήθηκε να ταξινομήσει έναν αριθμό δελταρίων φωτογραφιών άλλων μικρών κοριτσιών. Η ταξινόμηση γίνεται διαδοχικά σύμφωνα με διαφορετικά κριτήρια, π.χ. το «κορίτσι που μου μοιάζει περισσότερο», «το κορίτσι που η μαμά μου λει ότι μου μοιάζει περισσότερο», «το κορίτσι που η δασκάλα μου λει ότι μου μοιάζει περισσότερο» κ.λπ. Η τεχνική αυτή έχει χρησιμοποιηθεί συχνότερα σε άτομα ή σε μικρές ομάδες, γιατί η ανάλυση αποβαίνει εξαιρετικά πολύπλοκη στις μεγάλες ομάδες.

Κοινωνιομετρικές κλίμακες

Είναι μια τεχνική που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων σε μια ομάδα. Στην απλούστερη μορφή της, απαιτεί από τα μέλη μιας ομάδας να επιλέξουν ανάμεσα στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας (π.χ. ποιους συμπαθούν). Πρόκειται για μια πολύπλευρη τεχνική που έχει χρησιμοποιηθεί με τόσο διαφορετικές ομάδες, όπως παιδιά προσχολικής ηλικίας και τρόφιμοι των φυλακών. Η τεχνική είναι άμεση και τα αποτελέσματα μπορούν να παρουσιασθούν υπό τη μορφή «κοινωνιογραμμάτων», τα οποία δίνουν μια διαγραμματική απεικόνιση των επιλογών που έχουν γίνει μέσα στην ομάδα. Ο Dane (1990, σσ. 282-285) προσφέρει μια απλή εισαγωγή στην τεχνική αυτή.

Χρησιμοποιώντας υπάρχοντες ελέγχους και κλίμακες

Η ανάπτυξη ελέγχων για την αποτίμηση μιας ή άλλης πτυχής της ανθρώπινης λειτουργικότητας αποτελεί ένα περίπλοκο και ολοένα αναπτυσσόμενο εγχείρημα. Μπορεί κάλλιστα μια χρήσιμη μέτρηση για μια έρευνα να δίδεται από τους βαθμούς σε έναν έλεγχο γνώσεων (για παράδειγμα, σε σχέση με την ανά-

γνωση) ή μπορεί κάποιοι άλλοι δείκτες (όπως οι βαθμοί ενός τεστ ευφυΐας) να παρέχουν πολύτιμες συμπληρωματικές αποδείξεις. Χρησιμοποιούνται επίσης αρκετά έλεγχοι που προσπαθούν να αξιολογήσουν πτυχές της προσωπικότητας, όπως το Ερωτηματολόγιο Προσωπικότητας του Eysenck (Eysenck Personality Questionnaire, EPQ), το Ευρετήριο Πολύπλευρης Προσωπικότητας της Minnesota (Minnesota Multiphasic Personality Inventory, MMPI) και το Τεστ των 16 Παραγόντων Προσωπικότητας (Sixteen Personality Factor test, 16PF).

Είναι κρίσιμο ότι, οποιοδήποτε έλεγχο χρησιμοποιείτε να είναι επαγγελματικού επιπέδου. Ένας τρόπος για να επιτευχθεί αυτό είναι η επιλογή ενός ελέγχου από τους προϋπάρχοντες δημοσιευμένους. Η κύρια πηγή πληροφοριών για τους υπάρχοντες Αγγλικούς και Αμερικάνικους ελέγχους είναι η σειρά που έγινε γνωστή ως *Mental Measurement Yearbooks* (βλέπε για παράδειγμα, Impara και Plake, 1998). Είναι τακτικές εκδόσεις (που διατίθενται και σε CD-ROM) που εξηγούν λεπτομερώς τους διαθέσιμους ελέγχους, με πληροφορίες που αντλούνται από τις οδηγίες χρήσης τους, τις κριτικές επισκοπήσεις και τις αναφορές σε άρθρα και διατριβές, όπου και έχουν χρησιμοποιηθεί. Αν κάποιος έλεγχος μοιάζει να είναι κατάλληλος στην περίπτωσή σας τότε μπορείτε να το παραγγείλετε μαζί με τις οδηγίες χρήσης του. Σημειώστε ότι κάθε έκδοση αυτού του ετήσιου βιβλίου είναι ανανεωμένη και θα χρειαστεί να συμβουλευτείτε παλαιότερες εκδόσεις για ελέγχους που είχαν δημοσιευτεί προγενέστερα. Έτσι θα συγκεντρώσετε και λεπτομέρειες για την αξιοπιστία και την εγκυρότητα του εν λόγω ελέγχου και για τις νόρμες του (π.χ. για τα αποτελέσματα της τυποποίησης του ελέγχου κατά τη χρήση με ένα δεδομένο δείγμα, έτσι ώστε να έχετε ένα μέτρο σύγκρισης για να ερμηνεύσετε τους βαθμούς που θα αποκομίσετε οι ίδιοι).

Άλλες στρατηγικές που μπορείτε να χρησιμοποιήσετε ώστε να βρείτε έναν κατάλληλο έλεγχο περιλαμβάνουν:

- να ρωτήσετε συναδέλφους και άλλους που εργάζονται στο ίδιο πεδίο αν γνωρίζουν κάτι κατάλληλο,
- να συμβουλευτείτε βάσεις δεδομένων σε CD-ROM ή στο Διαδίκτυο (βλέπε Κεφάλαιο 3) χρησιμοποιώντας αναζητήσεις με λέξεις-κλειδιά,
- να συμβουλευτείτε τους καταλόγους των εκδοτών που δημοσιεύουν ελέγχους (καταγράφονται στο *Mental Measurement Yearbooks*). Θα πρέπει να πληρώσετε για τους συγκεκριμένους ελέγχους, περιλαμβανομένου και του εγχειριδίου χρήσης και μπορεί να υπάρχουν περιορισμοί για το σε ποιους μπορείτε να τους χρησιμοποιήσετε.

Μια μικρή επιλογή ορισμένων ευρέως χρησιμοποιημένων ελέγχων παρουσιάζεται στο Πλαίσιο 10.7.

Ο Kline (1990) παρέχει έναν χρήσιμο αριθμό υποδείξεων προκειμένου να «επιλέξετε τον καλύτερο έλεγχο». Πολλοί έλεγχοι είναι πλέον διαθέσιμοι και σε

ηλεκτρονική μορφή για υπολογιστή (French, 1990), οι οποίοι μπορούν να καλύψουν τόσο τη χορήγηση του ελέγχου, όσο και την ανάλυσή του. Οι Beaumont και French (1987) συζητούν ένα φάσμα από τέτοιους ελέγχους, περιλαμβανομένων λεκτικών και μη λεκτικών ελέγχων ευφυΐας, καθώς και ελέγχων προσωπικότητας και ικανοτήτων. Δεν φαίνεται πιθανόν η χρήση ενός ελέγχου σε ηλεκτρονική μορφή να είναι συμφέρουσα από άποψη κόστους για μια περιορισμένη μεμονωμένη διερεύνηση, αλλά μπορεί να ανακαλύψετε κάποιες ευκαιρίες να χρησιμοποιήσετε εγκαταστάσεις που αναπτύχθηκαν για άλλους σκοπούς. Θα πρέπει επίσης να έχετε κατά νου ότι οι έλεγχοι με δύσκολη ή περίπλοκη διαδικασία βαθμολογίας, η οποία εμπόδιζε τη χρήση τους στο παρελθόν (όπως το MMPI), μπορεί να γίνουν πολύ πιο εύχρηστα με ανάλυση από ηλεκτρονικό υπολογιστή.

ΠΛΑΙΣΙΟ 10.7

Μερικοί ευρέως χρησιμοποιούμενοι έλεγχοι και κλίμακες

- 1 Οι **ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ** σας επιτρέπουν να αποτιμήσετε τη σχετικά βραχυπρόθεσμη επίδραση ενός γεγονότος, π.χ. του να έχετε λάβει μέρος σε κάποια ερευνητική μελέτη ή σε κάποια άλλη μεσολάβηση.
 - α *Multiple Affect Adjective Check List (MAACL, Κατάλογος Πολλαπλών Συναισθηματικών Επιθέτων)* - Zuckerman και Lubin (1963)
Αποτιμά την κατάθλιψη, την ανησυχία και την εχθρικότητα. Κατάλογος με πάνω από εκατό μονάδες-ερωτήσεις, γρήγορος στη συμπλήρωση και καλά εμπεριστατωμένος.
 - β *Beck Depression Inventory (BDI, Απογραφή Κατάθλιψης του Beck)* - Beck και Steer (1987)
Ευρέως χρησιμοποιούμενη μέτρηση της κατάθλιψης. Γρήγορη στη χρήση και πολύ καλά εμπεριστατωμένη. Ακριβή και εγείρει ορισμένα δεοντολογικά ζητήματα λόγω της χρήσης αδιάκριτων (απειλητικών) ερωτήσεων.
 - γ *Hospital Anxiety and Depression Scale (HAD, Κλίμακα Νοσοκομειακού Άγχους και Κατάθλιψης)* - Zigmond και Snaith (1983)
Γρήγορη και σχετικά φτηνή. Παρέχει ανεξάρτητη αποτίμηση του άγχους και της κατάθλιψης. Κατάλληλη για δείγματα τόσο κοινοτήτων όσο και νοσοκομείων.
 - δ *State Self-Esteem Scale (SSES, Κλίμακα Αυτό-εκτίμησης Κατάστασης)* - Heatherton και Polivy (1991)
Σχετικά νέα και όχι ακόμα ευρέως χρησιμοποιούμενη μέτρηση αυτοεκτίμησης κατάστασης σε ενήλικες.

- 2 Οι **ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ** αποτιμούν σχετικά σταθερά χαρακτηριστικά (π.χ. προσωπικότητα, νοημοσύνη). Είναι διαθέσιμος ένας μεγάλος αριθμός τέτοιων ελέγχων. Πολλοί είναι περιορισμένοι και απαιτούν ειδική εκπαίδευση πριν χρησιμοποιηθούν.
 - ε *Eysenck Personality Inventory (EPI, Απογραφή Προσωπικότητας Eysenck)* - Eysenck και Eysenck (1964) και *Eysenck Personality Questionnaire (EPQ, Ερωτηματολόγιο Προσωπικότητας Eysenck)* - Eysenck και Eysenck (1975). Ιδιαίτερα διαδεδομένες και εμπεριστατωμένες μετρήσεις. Γρήγορες, δεν απαιτείται ειδική εκπαίδευση. Τα κύρια χαρακτηριστικά είναι ο νευρωτισμός (N) και η εξωστρέφεια-εσωστρέφεια (E). Ενσωματώνει επίσης μια κλίμακα Ψέματος (Ψ). Ο Loewenthal (1996, σ. 76) παρουσιάζει κριτικά αρκετά τεχνικά προβλήματα για την κλίμακα N.
 - στ *Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI, Πολυφασική Απογραφή Προσωπικότητας της Μινεσότα)* - Hathaway και McKinley (1967)
Ο πιο διαδεδομένος έλεγχος προσωπικότητας. Μεγάλος αριθμός μονάδων-ερωτήσεων, αλλά εύκολο να βαθμολογηθούν.
 - ζ *Myers-Briggs Type Indicator (Δείκτης Τύπων των Myers-Briggs)* - Myers και McCaulley (1985)
Ευρέως διαδεδομένο στην εργασιακή ψυχολογία για την παροχή συμβουλών επαγγελματικού προσανατολισμού. Απαιτείται ειδική εκπαίδευση.
 - η *Sixteen Personality Factors Questionnaire (16PF) (Ερωτηματολόγιο Δεκαέξι Παραγόντων Προσωπικότητας)* - Cattell (1965)
Επίσης ευρέως διαδεδομένο. Γρήγορο και εύκολο να ολοκληρωθεί και να βαθμολογηθεί. Καταλήγει σε ένα πορτραίτο προσωπικότητας. Ο Loewenthal (1996, σ. 77) προτείνει τη χρήση του ως γρήγορη μέτρηση της νοημοσύνης που παρέχει επίσης πληροφορίες για την προσωπικότητα.
 - θ *Wechsler Adult Intelligence Scale (WAIS, Κλίμακα Νοημοσύνης Ενηλίκων του Wechsler)* - Wechsler (1955) και
 - ι *British Ability Scales (BAS, Βρετανικές Κλίμακες Ικανοτήτων)* - Elliott (1983)
Δύο διαδεδομένοι έλεγχοι νοημοσύνης που χορηγούνται ατομικά. Απαιτούν μακροσκελείς συνεδρίες και ειδική εκπαίδευση. Κανονικά ανήκουν στη δικαιοδοσία των εκπαιδευτικών και κλινικών ψυχολόγων.
 - ια *Group Test of General Intelligence (AH4, Ομαδικό Τεστ Γενικής Νοημοσύνης)* - Heim (1970)
Σχετικά ταχύ ομαδικό τεστ νοημοσύνης. Άλλες εκδοχές του (AH5 και AH6) καλύπτουν ενήλικες υψηλών ικανοτήτων.
 - ιβ *Jenkins Activity Survey (Ερευνα Δραστηριότητας του Jenkins)* - Jenkins κ.ά. (1979)
Μετράει τη συμπεριφορά «Τύπου Α», την αποκαλούμενη «επιρρεπή προς

στεφανιαία προσωπικότητα» (δηλαδή, ένα άτομο που είναι ανταγωνιστικό, ανυπόμονο, με αίσθηση επιτακτικότητας και ώθηση για επιτυχία). Δημοφιλής και εύκολη στη χρήση και στη βαθμολόγηση. Τα ευρήματα που βασίζονται σε αυτήν την κλίμακα είναι αμφιλογόμενα, παρόλο που η αξιοπιστία και η εγκυρότητά της μοιάζουν αποδεκτές.

- 3 Οι **ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΣΤΑΣΕΩΝ**, όπως σημειώθηκε νωρίτερα στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου, αποτελούν μια από τις πιο κοινές περιοχές όπου αναπτύχθηκαν οι κλίμακες. Οι στάσεις θεωρούνται συνήθως ότι έχουν σχέση με τα συναισθήματα. Από αυτήν την άποψη, ο ερευνητής ενδιαφέρεται για το αν το άτομο έχει μια θετική ή μια αρνητική συναισθηματική απόκριση. Κάποιες φορές θεωρούνται ως συνώνυμες των πεποιθήσεων, αλλά εδώ το ενδιαφέρον του ερευνητή έχει περισσότερο να κάνει με το αν το άτομο θεωρεί κάτι σωστό ή λάθος.

Τα παραδείγματα περιλαμβάνουν:

- γγ *California F* – Adorno κ.ά. (1950)

Παραδοσιακή μέτρηση της *αυταρχικότητας*. Μετράει πεποιθήσεις και στάσεις και σε κάποιον βαθμό την προσωπικότητα. Παλιό και αντικείμενο πολλών κριτικών, αλλά ακόμα ευρύτατα χρησιμοποιημένο.

- ιδ *Wilson-Patterson C* – Wilson και Patterson (1968)

Μέτρηση του *συντηρητισμού* σε κοινωνικές στάσεις και πεποιθήσεις. Εύκολο στη χορήγηση και τη βαθμολόγηση.

- ιε *Religious Life Inventory* (Απογραφή Θρησκευτικής Ζωής) – Batson κ.ά. (1993)

Μια από τις πολλές μετρήσεις θρησκευτικών πεποιθήσεων και συναφών θεμάτων.

- 4 **ΆΛΛΕΣ ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ** Έχει αναπτυχθεί μια σειρά μετρήσεων, που δεν εμπίπτουν στις πιο πάνω κατηγορίες. Ο Loewenthal (1996, σσ. 81-6) δίνει λεπτομέρειες για μετρήσεις *κοινωνικής επιθυμητότητας* (χρήσιμες για την αξιολόγηση πιθανών μεροληψιών σε απαντήσεις), *άγχους*, *αξιών*, *κοινωνικής υποστήριξης*, *σημείων ελέγχου* (ο βαθμός στον οποίο τα άτομα αισθάνονται ότι τα γεγονότα προκαλούνται από εσωτερικούς ή εξωτερικούς παράγοντες) και *υγείας*.

Σημείωση: Οι **ΕΛΕΓΧΟΙ ΠΡΟΒΟΛΩΝ**, με πιο φημισμένο τον έλεγχο προσωπικότητας *Rorschach* («inkblot test»), είναι δημοφιλείς σε κάποιους κύκλους. Παρόλα αυτά, η αξιοπιστία τους είναι πολύ ύποπτη.

(Πρόέρχεται από τον Loewenthal, 1996, σσ. 72-86, ο οποίος δίνει περαιτέρω λεπτομέρειες και αναφορές.)

Αναπτύσσοντας τον δικό σας έλεγχο

Μια εναλλακτική είναι, βέβαια, να αναπτύξετε έναν δικό σας έλεγχο. Η συμβουλή μου είναι να μην το κάνετε, εκτός και αν είστε προετοιμασμένοι να αφιερώσετε αρκετό χρόνο και πόρους σε αυτήν την άσκηση. Αυτό σημαίνει επίσης ότι θα χάσετε την ευκαιρία να κάνετε συγκρίσεις με άλλες μελέτες, οι οποίες μπορεί να είναι εφικτές όταν χρησιμοποιείται έναν έλεγχο που υπάρχει ήδη. Οι Rust και Golombok (1999) παρέχουν έναν εξαιρετο οδηγό για τα βασικά στάδια της κατασκευής ενός ελέγχου και δείχνουν πώς να το προσαρμόσετε σε συγκεκριμένους σκοπούς. Οι Suhonen κ.ά. (2000) και οι Walsh-Daneshmandi και MacLachlan (2000) παρέχουν αφηγήσεις για την ανάπτυξη εργαλείων για τη μέτρηση της ατομικής φροντίδας σε ενήλικες ασθενείς νοσοκομείων και για την αξιολόγηση της αντίληψης του περιβαλλοντικού κινδύνου, αντίστοιχα.

Η μέση οδός είναι να τροποποιήσετε ένα ήδη υπάρχον εργαλείο, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανάγκες σας. Αυτό είναι καλύτερο παρά να αρχίσετε από το μηδέν, ωστόσο θα πρέπει να θυμάστε ότι σε αυτήν την περίπτωση η υπάρχουσα αξιοπιστία, εγκυρότητα και οι νόρμες δεν θα ισχύουν και θα πρέπει να εδραιωθούν εκ νέου. Αν το υλικό που θα χρησιμοποιήσετε προστατεύεται με πνευματικά δικαιώματα, τότε η τροποποίηση απαιτεί την άδεια του κατόχου των δικαιωμάτων. Η ευκολότερη και συνηθέστερη τροποποίηση είναι η συντόμευση ενός ελέγχου με την παράλειψη κάποιων μονάδων-ερωτήσεων. Αν υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα από την αρχική ανάπτυξη του ελέγχου, τότε μπορείτε να τα χρησιμοποιήσετε προκειμένου να εδραιώσετε εκ νέου την αξιοπιστία και εγκυρότητά του. Μπορεί, εναλλακτικά, να θελήσετε να αλλάξετε τις επιλογές των απαντήσεων (π.χ. από επτά σε πέντε, εναλλακτικές έτσι ώστε να ταιριάζουν με τις άλλες μονάδες-ερωτήσεις του ερωτηματολογίου). Οι αλλαγές στη διατύπωση των ερωτήσεων είναι επικίνδυνες, γιατί ακόμα και οι φαινομενικά ελάχιστες αλλαγές μπορεί να έχουν σημαντικές επιδράσεις κατά την απόκριση, αλλά τόσο η μετατόπιση από πιο γενικές σε πιο συγκεκριμένες ερωτήσεις, όσο και η τροποποίηση ενός ελέγχου αλλάζοντας το στόχο του από μια επαγγελματική ομάδα που ήταν κατάλληλος σε μια άλλη μπορεί να είναι δικαιολογημένες. Σε αυτήν την περίπτωση, η χρήση ενός δείγματος πολύ διαφορετικού από εκείνο για το οποίο τυποποιήθηκε ο έλεγχος θα απαιτήσει νέα θεμελίωση της εγκυρότητας του ελέγχου.

Έλεγχοι και κλίμακες που βασίζονται στην παρατήρηση μάλλον παρά στην αυτοαναφορά

Στο κεφάλαιο αυτό αναφερθήκαμε σε ζητήματα παρόμοια με εκείνα που αντιμετώπισαμε κατά την ανάπτυξη ενός δομημένου εργαλείου άμεσης παρατήρησης (Κεφάλαιο 11). Υπάρχουν πολλές επικαλύψεις. Σε μια κατάσταση αυτό-αναφοράς, οι αποκρινόμενοι λειτουργούν ουσιαστικά ως παρατηρητές της ίδιας τους της συμπεριφοράς. Η άμεση παρατήρηση από τον ερευνητή μειώνει τις πιθανές μεροληψίες και διαστρεβλώσεις που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη διαδικασία, αλλά βέβαια αυτή περιορίζεται στα πράγματα που μπορούν να παρατηρηθούν άμεσα. Οι σκέψεις και τα συναισθήματα, οι πεποιθήσεις και οι στάσεις εκφράζονται χρειάζονται αυτο-αναφορά. Οι συμπεριφορές χαμηλής συχνότητας και οι ιδιωτικές συμπεριφορές προσεγγίζονται καλύτερα με αυτό τον τρόπο γιατί η άμεση παρατήρηση θα ήταν πολύ ακριβή και ενοχλητική για τον παρατηρούμενο.

Περαιτέρω Πηγές

- AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION (2001), *Finding Information about Psychological Tests*, <<http://www.apa.org/science/findingtests.pdf>>. Πρόσβαση 22 Ιουνίου 2001. Ένας εξαιρετικά πρακτικός οδηγός για τον εντοπισμό και τη χρήση κειμένων που είναι και δημοσιευμένα και μη.
- BELLACK, M.S., HERSEN, M. κ.ά., επιμ. (β' έκδ. 1998), *Behavioral Assessment: A Practical Handbook*, Allyn & Bacon, Βοστώνη Μασσαχουσέτη. Μια μεγάλου εύρους επιτομή τεχνικών αξιολόγησης.
- KLINE, P. (β' έκδ. 2000), *Handbook of Psychological Testing*, Routledge, Λονδίνο. Πολύ περιεκτικό και αυταρχικό. Κλασικό κείμενο για εργασιακούς και εκπαιδευτικούς ψυχολόγους. Η τελευταία ενότητα αποτελεί πρόκληση για τη συμβατική ψυχομετρία και προτείνει καινοτόμες προσεγγίσεις.
- LOEWENTHAL, K.M. (1996), *An Introduction to Psychological Tests and Scales*, UCL Press, Λονδίνο. Σύντομη και πολύ σαφής εισαγωγή στην κατασκευή απλών μετρήσεων αυτοαναφοράς. Λεπτομερείς υποδείξεις για την εύρεση ελέγχων που υπάρχουν ήδη. Παραρτήματα για τη χρήση λογισμικών πακέτων που αξιολογούν την αξιοπιστία και την εγκυρότητα.
- OPPENHEIM, A.N. (1992), *Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement*, Pinter, Λονδίνο και Basic, Νέα Υόρκη. Πολύ σαφής παρουσίαση της λογικής και των δεξιοτήτων για την κατασκευή κλιμάκων.
- RUST, J. και GOLOMBOK, S. (β' έκδ. 1999), *Modern Psychometrics: The Science of Psychological Assessment*, Routledge, Λονδίνο. Χρήσιμη εισαγωγή. Περιλαμβάνει πρακτικό οδηγό βήμα προς βήμα για την ανάπτυξη ενός ελέγχου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Μέθοδοι παρατήρησης

ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΑΥΤΟ:

- συζητά τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της άμεσης παρατήρησης·
- εξετάζει το ρόλο της παρατήρησης στην έρευνα στον πραγματικό κόσμο·
- εστιάζει στις πολύ διαφορετικές προσεγγίσεις της δομημένης παρατήρησης και της συμμετοχικής παρατήρησης·
- αναλύει τους διαφορετικούς ρόλους του συμμετοχικού παρατηρητή και σχολιάζει τις συνέπειές τους·
- εξετάζει πώς να ξεκινήσετε και μετά τη συλλογή και την καταγραφή των δεδομένων·
- επισκοπεί κριτικά τις μεροληψίες της παρατήρησης που πρέπει να ληφθούν υπόψη·
- συζητά τη δομημένη παρατήρηση και τα σχέδια κωδικοποίησης·
- συνιστά τη χρήση ενός υπάρχοντος σχεδίου κωδικοποίησης όταν αυτό είναι εφικτό·
- σχολιάζει τα πρακτικά ζητήματα της καταγραφής·
- καταλήγει περιγράφοντας τρόπους εκτίμησης της αξιοπιστίας της δομημένης παρατήρησης.

Εισαγωγή

Καθώς οι πράξεις και η συμπεριφορά των ανθρώπων αποτελούν κεντρικές πτυχές σχεδόν σε κάθε διερεύνηση, μια φυσική και προφανής τεχνική είναι να παρακολουθήσουμε τι κάνουν, να το καταγράψουμε με κάποιο τρόπο και μετά να περιγράψουμε, να αναλύσουμε και να ερμηνεύσουμε αυτό που παρατηρήσαμε. Πολλές έρευνες με ανθρώπους περιλαμβάνουν την παρατήρηση με τη